

حقوق مدنی

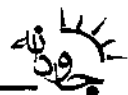
اموال و مالکیت

تأثیر زمان و مکان بر قانون مدنی

صحبت الله سلطانیان

انتشارات جاودانه

سرشناسه	: سلطانیان، صحبت‌الله
عنوان قراردادی	: ایران، قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق مدنی: اموال و مالکیت تأثیر زمان و مکان بر قانون مدنی / صحبت‌الله سلطانیان
مشخصات نشر	: تهران: جاودانه، جنگل ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	: ۲۹۲ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۰۳۸-۳
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: مالکیت (حقوق) -- ایران
موضوع	: مالکیت (فقه)
موضوع	: زمان (حقوق) -- ایران
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۹ ج ۸ ص ۴۴۶ / KMH۶۴۶
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۶/۵۵۰۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۱۴۴۰۹۹

عنوان کتاب: حقوق مدنی اموال و مالکیت تأثیر زمان و مکان بر قانون مدنی
 مؤلف: صحبت‌الله سلطانیان
 ناشر: انتشارات جاودانه، جنگل
 ناظر فنی: امین لشکری
 نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۸۹
 قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه
 قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال
 چاپ: شرکت زیتون چاپ بهاران
 صحافی: جنگل
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۰۳۸-۳

email://Info@junglepub.org

http://www.junglepub.org

تلفن: ۰۶۶۴۸۲۸۳۰-۹، ۰۶۶۴۸۶۱۱۵-۲۱

۰۳۱۱-۳۲۰۵۰۶۷، ۰۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است»

این اثر را به حضرت ولی عصر (عج)

و بنیانگذار جمهوری اسلامی امام خمینی (ره)، که پیکره

اساسی بحث با الهام از اندیشه‌های بلند معظم‌له تدوین شده است،

اهداء می‌نمایم.

فهرست تحلیلی مطالب

صفحه	
۱۵	چکیده
۱۷	مقدمه
	بخش اول. کلیات
	فصل اول: مفهوم، عناصر و عوامل تشکیل دهنده زمان و مکان و مفهوم تأثیر و چگونگی آن
۲۳	گفتار اول: مفهوم زمان و مکان
۲۳	مبحث اول: مفهوم لغوی زمان و مکان
۲۳	مبحث دوم: مفهوم فلسفی و علمی زمان و مکان
۲۳	۱ - مفهوم فلسفی
۲۴	۲ - مفهوم علمی
۲۴	مبحث سوم: مفهوم عرفی و ویژه زمان و مکان
۲۴	۱ - مفهوم عرفی
۲۵	۲ - مفهوم ویژه
۲۵	مبحث چهارم: زمان و مکان به مفهوم مجموعه شرایط و تحولات زندگی
۲۵	نتیجه
۲۶	گفتار دوم: عناصر و عوامل تشکیل دهنده زمان و مکان
۲۷	گفتار سوم: مفهوم تأثیرگذاری زمان و مکان بر قوانین
۲۷	مبحث اول: تبعیت احکام اسلام از ذوق و سلیقه مردم
	مبحث دوم: تبعیت احکام دینی از پدیده‌های جدید اجتماعی، صنعتی، علمی و مانند آن
۲۷	
۲۸	مبحث سوم: تأثیر به معنای تغییر و نسخ احکام الله واقعی
	مبحث چهارم: تأثیر به معنای تطبیق احکام دینی بر تمدن جدید و نیازهای واقعی انسان‌ها
۲۹	
۲۹	نتیجه
۳۰	گفتار چهارم: چگونگی تأثیر

۳۰	مبحث اول: موضوع حکم
۳۰	مبحث دوم: مصادیق موضوع
۳۱	مبحث سوم: متعلق حکم
۳۱	مبحث چهارم: ملاک حکم
۳۳	مبحث پنجم: نفس حکم شرعی
۳۳	گفتار پنجم: قانون و شریعت
۳۴	مبحث اول: مفهوم قانون
۳۴	مبحث دوم: مفهوم شرع یا شریعت
۳۵	مبحث سوم: مقایسه قانون و شریعت
۳۵	۱- مقایسه از جنبه سلبی
۳۶	۲- مقایسه از جنبه ایجابی
۳۷	مبحث چهارم: لزوم تبعیت از قانون و شرع
۳۸	گفتار ششم: تقسیمات احکام و قوانین اسلامی
۳۹	مبحث اول: احکام امضایی و تأسیسی
۴۰	مبحث دوم: احکام مولوی و ارشادی
۴۰	مبحث سوم: قوانین و احکام ظاهری و واقعی
۴۲	مبحث چهارم: احکام واقعی اولی و احکام واقعی ثانوی
۴۵	مبحث پنجم: احکام الهی و احکام ولایی و حکومتی
۴۶	مبحث ششم: احکام ثابت و متغیر
۴۷	مبحث هفتم: احکام عبادی و معاملی
	فصل دوم: تاریخچه و تأثیر زمان و مکان از دیدگاه‌های مختلف
۵۱	گفتار اول: تاریخچه تأثیر زمان و مکان
۵۲	گفتار دوم: تأثیر و جایگاه زمان و مکان از دیدگاه قرآن، روایات، فقها و قوانین موضوعه
۵۲	مبحث اول: تأثیر زمان و مکان از دیدگاه قرآن
۵۴	مبحث دوم: تأثیر و جایگاه زمان و مکان در روایات
۵۴	۱- تأثیر زمان و مکان از دیدگاه روایات
۵۸	۲- جایگاه زمان و مکان در روایات
	مبحث سوم: تأثیر زمان و مکان از دیدگاه فقها و علمای شیعه و
۶۰	اهل سنت و مقایسه آن‌ها
۶۰	۱- تأثیر زمان و مکان از دیدگاه فقها و علمای شیعه
۶۰	الف - دیدگاه عدم تأثیر زمان و مکان در قوانین اسلام
۶۲	ب - دیدگاه تأثیر زمان و مکان بدون تعیین قلمرو آن
۶۳	ج - دیدگاه تأثیر زمان و مکان بدون محدود کردن قلمرو آن

۶۴	د- دیدگاه تأثیر زمان و مکان با محدود کردن قلمرو آن
۶۴	۲- تأثیر زمان و مکان از دیدگاه علمای اهل سنت
۶۸	۳- مقایسه دو دیدگاه علمای شیعه و اهل سنت
۷۰	مبحث چهارم: تأثیر زمان و مکان از دیدگاه قوانین موضوعه
۷۱	۱- تأثیر زمان و مکان از دیدگاه قانون اساسی
۷۱	۲- تأثیر زمان و مکان از دیدگاه قوانین عادی
	فصل سوم: معیارها و شیوه‌های تأثیرگذاری زمان و مکان بر قوانین اسلامی و قلمرو آن
۷۵	گفتار اول: معیارها و شیوه‌های تأثیرگذاری زمان و مکان بر قوانین اسلامی
۷۵	مبحث اول: احکام حکومتی
۷۵	۱- ضرورت تشکیل حکومت اسلامی
۷۸	۲- قلمرو اختیارات حکومت اسلامی
۸۲	۳- خصوصیات احکام حکومتی
۸۵	نتیجه
۸۸	مبحث دوم: احکام ثانوی
۸۸	۱- مصادیق احکام ثانوی
۸۸	الف - موارد اهم و مهم
۸۹	ب - موارد اکراه و اضطرار
۹۰	ج - وجود قواعد حاکمه و تعدیل‌کننده
۹۰	۲- فرق میان عناوین ثانوی و احکام حکومتی
۹۳	مبحث سوم: فتاوا و احکام ظاهری
۹۵	۱- زمان صدور روایات
۹۸	۲- زمان تطبیق و استنباط
۱۰۰	مبحث چهارم: ملاک‌های احکام
۱۰۱	۱- تبعیت احکام از مصالح و مفاسد واقعی
۱۰۳	۲- احراز ملاک‌های احکام
۱۰۶	۳- دلایل احراز ملاک‌ها
۱۰۶	الف - جایگاه عقل در شریعت اسلام
۱۰۸	ب - سیره‌ی عملی پیامبر(ص) و ائمه‌ی اطهار
۱۰۹	ج - وجود احکام ارشادی و امضائی
۱۰۹	د - قاعده تزامم و ترجیح اهم بر مهم
	هـ - وجود برخی قواعد و عناوین در فقه و اصول در مقام استنباط احکام
۱۰۹	
۱۱۲	۴- تغییر احکام با تغییر ملاک‌ها

مبحث پنجم: موضوعات و مصادیق تأثیرگذاری زمان و مکان	۱۱۶
۱- تأثیر تغییر درونی (ذاتی) و بیرونی موضوع	۱۱۷
الف - تأثیر تغییر درونی (ذاتی) موضوع	۱۱۷
ب - تأثیر تغییرات بیرونی بر موضوع	۱۱۷
۲- انتفاء و تغییر موضوع	۱۱۸
الف - انتفاء موضوع	۱۱۸
ب - تغییر موضوع	۱۱۹
بند اول - تغییر در اوصاف موضوع	۱۱۹
بند دوم - تغییر در ملاک موضوع	۱۲۲
۳- پیدایش موضوعات جدید	۱۲۲
۴- توسعه و تضییق در مصداق	۱۲۵
الف - توسعه در مصداق	۱۲۵
ب - تضییق در مصداق	۱۲۵
مبحث ششم: عرف و بنای عقلاء	۱۲۶
۱- مفهوم عرف	۱۲۶
۲- جایگاه عرف در حقوق اسلام	۱۲۸
۳- شرایط اعتبار عرف	۱۳۲
۴- تأثیر عرف بر احکام	۱۳۴
گفتار دوم: قلمرو تأثیر زمان و مکان بر قوانین اسلامی	۱۳۵
مبحث اول: تفصیل میان احکام ثانوی و احکام اولی	۱۳۶
مبحث دوم: تفصیل بین معاملات و عبادات	۱۳۷
مبحث سوم: تفصیل بین احکام حکومتی و احکام تبلیغی و شرعی اسلام	۱۴۱
مبحث چهارم: تفصیل میان موضوعات و احکام	۱۴۲
مبحث پنجم: تفصیل میان احکام و موضوعات و مصادیق	۱۴۳
مبحث ششم: تفصیل بین اصول و فروع	۱۴۴
مبحث هفتم: تفصیل میان احکام ثابت و احکام متغیر	۱۴۵
مبحث هشتم: تأثیر زمان و مکان بر فتاوا، احکام، موضوعات و مصادیق	۱۴۶
بخش دوم: تحلیل تأثیر زمان و مکان بر مباحث اموال و مالکیت در قانون مدنی	
فصل اول: اموال	
گفتار اول: تعریف اموال	۱۵۱
گفتار دوم: انواع مال	۱۵۳
مبحث اول: مشترکات عمومی و انواع آن	۱۵۵
۱- تعریف مشترکات عمومی	۱۵۶

۱۵۹	۲- انواع مشترکات عمومی
۱۶۰	الف - راه عمومی
۱۶۰	ب - اموال مورد استفاده عمومی
۱۶۱	ج - اموال اختصاص یافته به خدمت عمومی
۱۶۲	د - بستر رودخانه ها و جنگل ها
۱۶۳	مبحث دوم: مباحات و انواع آن
۱۶۳	۱- تعریف مباحات و حيازت
۱۶۳	الف - تعریف مباحات
۱۶۴	ب - تعریف عمل حقوقی حيازت
۱۶۶	۲- انواع مباحات:
۱۶۶	الف - اراضی موات
۱۶۸	ب - آب های مباح
۱۷۱	ج - معادن
۱۷۲	د - دفينه
۱۷۶	هـ - شکار
۱۷۶	مبحث سوم: اموال مجهول المالک
۱۷۷	۱- منظور از اموال مجهول المالک
۱۷۷	الف - اشیاء پیدا شده
۱۷۸	ب - حیوانات گم شده (ضاله)
۱۷۹	۲- منظور از حاکم در قوانین
۱۷۹	الف - تحلیل رایج
۱۸۰	ب - نقد تحلیل رایج
۱۸۱	۳- منظور از فقرا
۱۸۱	الف - تحلیل رایج
۱۸۱	ب - نقد تحلیل رایج و نتایج آن

فصل دوم: مالکیت

۱۸۵	گفتار اول: مالکیت و محدوده آن
۱۸۵	مبحث اول: اوصاف، تعریف مالکیت، تحلیل حق مالکیت، حدود اختیار مالک و نقد آن
۱۸۵	۱- اوصاف مالکیت
۱۸۵	الف - مطلق بودن
۱۸۸	ب - انحصاری بودن
۱۹۰	ج - دائمی بودن
۱۹۲	۲- تعریف مالکیت

۱۹۲	۳- تحلیل حق مالکیت
۱۹۳	۴- حدود اختیار مالک
۱۹۵	۵- نقد تحلیل رایج با توجه به تأثیر دو عنصر زمان و مکان و نتایج آن
۱۹۸	مبحث دوم: توابع مالکیت
۱۹۹	۱- مالکیت فضا و قرار زمین و تحلیل رایج آن
۲۰۱	۲- نقد تحلیل رایج با توجه به تأثیر دو عنصر زمان و مکان و نتایج آن
۲۲۴	گفتار دوم: اسباب تملک
۲۲۶	مبحث اول: احیاء اراضی موات
۲۲۶	۱- تعریف احیاء، موات و مباحه
۲۲۷	۲- احیاء اراضی موات
۲۳۰	۳- شروع به احیاء؛ حق تحجیر و توابع احیاء
۲۳۰	الف - شروع به احیاء؛ حق تحجیر
۲۳۲	ب - توابع احیاء
۲۳۳	۴- تملک زمین مباح
	۵- نقد تحلیل رایج در مورد اراضی موات با توجه به تأثیر دو عنصر زمان و مکان و نتایج آن
۲۳۵	مبحث دوم: حيازت مباحات
۲۶۶	۱- حيازت آب های مباح
۲۶۸	الف - آب های زیرزمینی
۲۷۴	ب - آب های سطحی
۲۷۶	۲- حيازت سایر مباحات
۲۷۹	نتایج
۲۸۳	فهرست منابع
۲۹۰	چکیده به زبان انگلیسی

اختصارها

قانون مدنی.....	ق.م
قانون آئین دادرسی مدنی.....	ق.آ.د.م
قانون اساسی.....	ق.ا
قانون مجازات اسلامی.....	ق.م.ا
قانون.....	ق
ماده.....	م
شماره.....	ش
صفحه.....	ص
حدیث.....	ح
هجری قمری.....	ه.ق
رجوع کنید.....	ر.ک

چکیده

یکی از موضوعات نوپیدا، تأثیر زمان و مکان بر قوانین است که به لحاظ گسترده‌گی آن، در این کتاب به بخشی از آن یعنی «تأثیر زمان و مکان بر قانون مدنی با نکیه بر بخش اموال و مالکیت» پرداخته شده است.

آثار تحولات اجتماعی آن چنان ژرف است که مفاهیم و نهادهای قانونی را دگرگون ساخته و ضرورت وضع قوانین بدیع را محسوس می‌نماید. با توجه به این که اساس مباحث حقوق مدنی از فقه امامیه گرفته شده است حال پرسش اصلی آن است که چنین حقوقی به چه کیفیت با تحولات اجتماعی رویاروی می‌گردد؟ آیا اساساً حقوق اسلامی دگرگون‌ناپذیر است یا بدون آن‌که به اساس و اصول آن خدشه‌ای وارد شود می‌تواند با تحولات اجتماعی مطابقت کند؟ به نظر ما اسلام؛ شریعتی است جاودان و آیینی است گسترده و همگانی که در تمامی مکان‌ها و زمان‌ها قابل اجرا است و هرگز یکنواخت نبوده و نیست.

تأثیر زمان و مکان در حقوق، امر مسلمی است لیکن محدوده‌ی آن باید روشن شود. در این کتاب بخشی از مسائل حقوقی که تحت تأثیر این دو عنصر قابل تغییرند مورد بررسی جامع قرار گرفته است و در مجموع این کتاب بعد از ذکر مقدمه‌ای در دو بخش تدوین شده است:

بخش اول) مباحث کلی و مبانی

بخش دوم) تحلیل تأثیر زمان و مکان بر مباحث اموال و مالکیت در قانون مدنی در کتاب معانی مختلفی برای زمان و مکان مطرح و در نهایت این دو عنصر به معنای مجموعه شرایط و تحولات زندگی و وقایع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی که

در زمان و مکان اتفاق می افتد، تفسیر و مورد قبول واقع شده است. تحت تأثیر این دو عنصر، تدوین قوانین خاص در مورد آب، زمین، جنگل ها، معادن و دفینه آن چنان تخصیصی بر قانون مدنی (قانون عام) وارد کرده است که در بسیاری از موارد از قانون مدنی جز سایه ای باقی نمانده است. هیچ یک از انواع اموال مباحات را دیگر نباید در زمره ی مباحات و قابل تملک خصوصی شمرد زیرا بیشتر مباحات شایع در نظارت کامل دولت قرار گرفته است.

تحت تأثیر زمان و مکان به جای گفتگو از وصف «اطلاق» حق مالکیت باید از «اصل تسلیط» سخن گفت و مالکیت خصوصی نیز به مفهوم گذشته خود باقی نمانده است. با بررسی روایات و نظر فقهاء در ملکیت تبعی نیز، مالکیت مطلق را نپذیرفته و بر این اساس مردم در حدود احتیاجات عرفی می بایست از زمین برداشت کنند. براساس قانون مدنی، اراضی موات را می توان به وسیله ی احیاء تملک کرد لکن تحت تأثیر زمان و مکان تخصیص عمده ای بر این قانون وارد شده است و در بررسی به عمل آمده بر خلاف نظر صریح قانون مدنی، نتیجه به دست آمده مشخص می نماید، احیاء، موجب ملکیت نمی شود بلکه صرف حق اولویت در تصرف را ایجاد می کند.

در مباحث مطرح شده در بخش دوم در هر مبحث ابتدا مواد قانونی و مستندات فقهی آن ها به صورت رایج مورد بررسی قرار گرفته و سپس با توجه به تأثیر دو عنصر زمان و مکان به نقد تحلیل رایج و نتایج آن پرداخته شده است.

از جمله مسائل بنیانی فلسفه‌های حقوقی، فرآیند تقابل بین ارائه نظریه‌های حقوقی و تحولات اجتماعی است.

حقوقی که هم طراز قوانین طبیعی محسوب شده و تغییرناپذیر به شمار آمده از سویی همواره رویاروی تحولات اجتماعی قرار می‌گیرد و از سوی دیگر، آثار تحولات اجتماعی نیز آن‌چنان ژرف است که مفاهیم و نهادهای قانونی را دگرگون ساخته و ضرورت وضع قوانین بدیع را محسوس می‌نماید.

مسأله تحولات اجتماعی و نظریه‌پردازی حقوقی در فلسفه حقوق اسلامی، جایگاه والا و رفیعی دارد.

اما پرسش‌هایی نیز همواره مطرح است که چنین حقوقی به چه کیفیت با تحولات اجتماعی رویاروی می‌گردد؟ و آیا اساساً حقوق اسلامی دگرگون‌ناپذیر است و یا بدون آن‌که به اساس و اصول آن خدشه‌ای وارد شود، می‌تواند با تحولات اجتماعی مطابقت کند؟^۱

اگر از زاویه و دیدگاه دیگر مطلب را بررسی کنیم باید گفت: «اسلام؛ شریعتی است جاودان، و آیینی است گسترده و همگانی، که در همه جا و در تمامی زمان‌ها،

۱- محقق داماد، آیت‌الله دکتر سید مصطفی، اجتهاد و زمان و مکان (۳) مجموعه مقالات، ج ۳، مؤسسه چاپ و نشر عروج، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، زمستان ۷۴، ص ۲۹۲ -

قابل اجرا بوده و برای همه کس، در هر گوشه‌ای از زمان و مکان قابل تطبیق می‌باشد. از این رو، باب اجتهاد پیوسته باز، و در حال تحول است و با گذشت زمان و تغییراتی که در زندگانی انسان رخ می‌دهد، همواره همگون و هماهنگ و سازگار است و این خود یکی از ویژگی‌های بارز جاودانه بودن یک شریعت است؛ که دین مبین اسلام، نمونه کامل این خصیصه به شمار می‌رود. این چنین آیینی هرگز نمی‌تواند یکنواخت باشد، چرا که دین، برنامه و متد زندگی انسان است که هرگز یکنواخت نبوده و نیست.^۱

تأثیر زمان و مکان و نیز سایر اوضاع و شرایط بر احکام و مقررات حقوقی، کیفری، عمومی و خصوصی، داخلی و بین‌المللی و... بر هیچ‌کس از ارباب علم و فضیلت پنهان نیست.

در روزگاران گذشته جمعیت جهان، روابط بین افراد و جوامع، نیازهای آنان به یکدیگر ساده و اندک بود لذا چندان مسائل حقوقی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... را نمی‌طلبید، از این روی چندان نیاز نبود که انبیاء عظام و مصلحان بشر به مسائل پیچیده و احکام موضوعات مجمل و غیر مشخص بپردازند.

بدیهی است این احکام هم بر منافع و مضار، لذائذ و آلام، حب و بغض شخصی، به علائق و نفرت‌های خودی مبتنی نبود تا از انضباط خارج شود و درک و فهم آن را مشکل سازد، بلکه بر مصالح و مقاصد نوعی و عمومی مبتنی بود و اهل استنباط از مفتیان و قاضیان و حاکمان می‌توانستند از ادله‌ی روشن کتاب و سنت با توجه به مصالح و مفاسد عمومی به خوبی آن را درک و استنباط کنند. اما به تدریج که موضوعات جدیدی پیدا شد و یا همان موضوعات در اثر گذشت روزگار دچار تحول شد - مخصوصاً زمان حاضر که در اثر گشایش روابط داخلی و خارجی، گسترش دامنه‌ی تجارت و کشاورزی، علوم و فنون، صنایع و هنرهای تازه، کشفیات و اختراعات، تحقیقات و نوآوری‌ها - موضوعات تازه‌ای پدید آمده که قطعاً دارای آثار تازه‌ی حقوقی، اقتصادی، فقهی و غیره است که فقیه و حقوق‌دانان و عالم اقتصاد و غیره باید احکام و مقررات مربوط به آن‌ها را از همان ادله، قواعد و قوانین

و... به دست آورند.

مثلاً: استعمال مواد مخدر، قاچاق، خرید و فروش سرقفلی، حقوق معنوی، فرزندان آزمایشگاهی، و حتی نامشروع، مسافرتهاى فضایی، انواع مختلف بیمه، شرکت‌ها و بسیاری از امور دیگر، بدون شک فقیه ژرف‌اندیش می‌تواند احکام همه‌ی این موضوعات را از ادله‌ی شرعیه با توجه به اوضاع و شرائطی که برای آن‌ها به وجود آمده و با توجه به مصالح و مقاصد قطعی آن‌ها به دست آورد.^۱

به بیان دیگر: مسأله تأثیر زمان و مکان در حقوق تقریباً امر مسلّمی است لکن محدوده‌ی آن باید روشن شود.

آیا زمان و مکان در چه بخشی از حقوق نقش دارد؟

آیا تحت تأثیر زمان و مکان کلّ حقوق قابل تغییر است؟ یا تغییر محدود به بخشی از مسائل حقوقی است؟

در صورتی که جواب کلی نباشد، چه بخشی از مسائل حقوق تحت تأثیر زمان و مکان تغییر می‌کند؟

تأثیر زمان و مکان در اجتهاد تا حدود زیادی مطرح شده و در ضمن این مباحث اشاره‌هایی هم به بحث حقوق شده است لکن به نحو شایسته و بایسته تأثیر زمان و مکان بر قانون مدنی مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است (گرچه در قوانین جزائی تألیفات چندى وجود دارد) یا حد اقل تاکنون نگارنده این تحقیق بدان دست نیافته است.

برای مشخص شدن زوایای مختلف این تحقیق شایسته است پژوهش کاملی صورت پذیرد. در این تحقیق که با استفاده از روش تحقیق کتابخانه‌ای تدوین شده است، مباحث در دو بخش ارائه خواهد شد:

بخش اول) کلیات، شامل مفهوم، معیارها و شیوه‌های تأثیرگذاری زمان و مکان و تاریخچه و تأثیر زمان و مکان از دیدگاه قرآن، روایات، فقها و قوانین موضوعه
بخش دوم) تحلیل تأثیر زمان و مکان بر مباحث اموال و مالکیت در قانون مدنی.

۱- دهقان، حمید، تأثیر زمان و مکان بر قوانین جزائی اسلام، انتشارات مدین، چاپ اول، قم، ۱۳۷۶، مقدمه استاد دکتر ابوالقاسم گرّجی، ص ۳.